

ETHNOGRAPHIA

Alapítva 1890-ben

A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata • 128. évf.

2017/4

A szerkesztőbizottság tagjai:
BARTHA ELEK, FÜLEMILE ÁGNES, KEMECSI LAJOS, KÓSA LÁSZLÓ, KÜLLŐS
IMOLA, MOHAY TAMÁS, PALÁDI-KOVÁCS ATTILA, POZSONY FERENC,
SZARVAS ZSUZSA, VARGYAS GÁBOR.

Felelős szerkesztő:
VIGA GYULA

A szerkesztő munkatársai:
BÁTI ANIKÓ – JUHÁSZ KATALIN

A szerkesztőség címe: MTA BTK Néprajztudományi Intézet H–1097 Budapest IX.
Tóth Kálmán utca 4. Telefon: +36 1 224-6782
e-mail: vigagyula@gmail.com

TARTALOM

Tanulmányok és közlemények

- KOVÁCS Ágnes:* Egy román mese és elmondója a 19. század első feléből 583
FEJŐS Zoltán: „A szentegyház alapköve letéttetett...”
Emlékezés, emlékeztetés, történeti rekonstrukció – egy alapkőirat három olvasata 608
MUSKOVICS Andrea Anna: „...olyan pincesorok voltak, amilyen az egész
országban nincs...” A német kitelepítések hatása Buda-vidék
présház- és pincekultúrájára 641
SZEPESI Anna: A rituális gyermekhordástól a ritualizált babahordozásig. Rituáldinamikai
folyamatok a baranyai gyermekhordozó kendő (Kindstuch) használatában 663
RŐMÉR-KOMPÁR Judit: A magyarpalatkai zenészek társadalmi kapcsolatrendszerének
változása a 20. században 689

Viták, vélemények

- GRÁFIK Imre:* A népművészet szűkebb és tágabb értelmezéséről 710
VEREBÉLYI Kincső: „Kétes távolban kancsalul festett egek ...”
A díszített néprajzi tárgyak és az esztétikai minőségek 731

Könyismertetések

- 744
- Balázs Borsos: The Regional Structure of Hungarian Folk Culture (*Báti Anikó*), Földessy Edina:
Torday Emil gyűjtemény (*Régi Tamás*), Hármast határok néprajzi nézetben (*Lajos Veronika*),
Bodnár Mónika: A Serényiek hatása a gömöri népeletre (*Paládi-Kovács Attila*), Tamáska
Máté: Torockó felfedezései (*Legeza Borbála*), Sándor-Zsigmond Ibolya – Visy Zsolt (szerk.):
Székely gazdálkodás régen és most (*Máté Gábor*), Lokális történelmek (*Jakab Albert Zsolt*),
Berta Péter: Fogyasztás, hírnév, politika. Az erdélyi gábor romák presztizsgazdasága (*Bali
János*), Pávai István: Magyarózd népzeneje Horváth István gyűjtései tükrében (*Szalay Zoltán*),
Szegei boszorkányperek 1726-1744 (*Báth Dániel*), Tari Lujza: Zenésznevek, családnevek
(*Balázs Géza*), Farkas Gyöngyi: Lázadó falvak. Kollektivizálás elleni tüntetések a vidéki
Magyarországon, 1951-1961. (*Csoma Zsigmond*), Fröhvirt Mihály – Vass Erika: Fiókok
mélyéről: válogatás a vecsési népművészet fényképeiből (*Kuti Klára*), Üzenet a frontról. Ferenc
tüzér levelei, 1914-1918. (*Perger Gyula*), Horváth Gergely Krisztián: Bécs vonzásában (*Bognár
Szabina*), „A királyhűség jól bevált útján...” (*Haraszi György*), Jakab Albert Zsolt – Vajda
András (szerk.): Érték és közösség (*Gagyi József*), Petercsák Tivadar: A fertálymesterség (*Véres
Gábor*), Hedeşan, Otilia: Újzozora töviről hegyire (*Fruntelată Ioana-Ruxandra*), Nagy Péter:
A Rima vonzásában (*Vámos Gabriella*), Vidéktörténet (*Báth Dániel*), Nagy Janka Teodóra és
Szabó Géza könyveiről (*Bánkiné Molnár Erzsébet*)

gok helyzetét elemzi empirikus adatok alapján. A közelmúlt eseményeinek tükrében kronológiaszerűen vizsgálja a székely vidék történetét Marelyin Kiss József. Szávai Márton Énlaka gazdálkodásban bekövetkezett üzemszervezeti változásokkal foglalkozik. Torda Márta a székelyföldi fenntartható gazdálkodás kialakulásának alapjait és lehetőségeit tekinti át, Nemes Sándor pedig Székelykeresztúr térségének általános gazdasági helyzetét mutatja be, figyelmet fordítva a jövő kihívásaira is. Kinda István gazdaságnéprajzi tárgyú írásában két terület, a Kis-Küküllő és a Feketeügy menti gazdálkodók magatartását hasonlítja össze. Ed Garrett az innováció terjedésének elméleti kérdéseit taglalja.

Az írások másik része a táj jellegének változását mutatja be. Egyed Adrienn az erdő- és gyepterületek kezelésével foglalkozik. Balaton Petra a kultúrmérnöki hivatalok székelyföldi ténykedésének hatásait mutatja be levéltári források felhasználásával. Szász János az erdőgazdálkodás rendkívül égető jelenkori problémáit, Mohos Mária pedig az erdélyi bortermelést mutatja be különös tekintettel a filoxéra előtti és utáni állapotokra. Szilágyi József, Keresztes Béla és Mészáros Sándor a kisbaconi Fülöp malom tevékenységét, Róth András Lajos pedig a székelyföldi kaszaválasztékot elemzi írásában.

Bízást remélhetjük, hogy a kötet tanulmányai ráirányítják a figyelmet a múltban rejlő hibákra, társadalmi és környezeti problémák eredőjére, de a jelen helyzet kitörési lehetőségeire is, és élénk diskurzust generálva hozzájárulhatnak a vidéken való megmaradáshoz Énlakán, Székelyföldön.

Lokális történelmek. A lokális emlékezet alakzatai. Szerkesztette Keszeg Vilmos. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2015. 400 p. + 23 p. képmelléklet. DVD-melléklettel. /Emberk és kontextusok, 12./

Jakab Albert Zsolt

Ha megnézzük a Keszeg Vilmos által 2008-ban indított, *Emberk és kontextusok* címet viselő könyvsorozatot, azt látjuk, minden jel arra mutatott, hogy ennek a kötetnek is meg kellett jelennie.

A sorozat a kontextualizált kultúra, kultúrahasztnalat, viselkedés vizsgálatát tűzte ki célul, adattárak, szövegtárak, szövegek értelmezéssel ellátott közlésére vállalkozott. Rendre megjelentek a naplóíró, a maga és környezete életéről mesélő ember, a gyógyító és gyógyuló, a reprezentációkat gyártó ember bemutatásai és produktumai. És most a maga történelméről beszélő ember. Ugyanakkor másképp – akár fölöttes kategóriaként – is kötődik az eddigi 11 kiadványhoz: a *lokális történelem* másodlagos szövegtípusként olyan elsődleges beszédműfajokat emel magába, mint a privát írások, feljegyzések (1., 2., 3., 7.), alkalmi versek (1., 5., 7.) a genealógiai emlékezet szövegtípusai (5.), a szájhagyomány narratívumai, valamint élmény- és igaztörténetek (4., 6., 8.), a biografikus történetek (1., 2., 3., 8., 9.), a vizuális reprezentációk (10.). Már emiatt is itt volt a helye, ideje az első lokális történelmeket elemző, bemutató kötetnek.

A Keszeg Vilmos által vezetett kutatások arról győznek meg, hogy a kultúra a lokalitásban szerveződik, a helyi tudás pedig egy-egy specialista kezében összpontosul, aki megtalálja azokat a csatornákat, amelyeken keresztül a közösségében, a régiójában érvényesülni tud. A szerkesztő/kutató a francia kutatásokra hivatkozva állítja, hogy a folyamat, amely által a helyi közösség birtokba veszi saját múltját, megkonstruálja saját történelmét, univerzumot hoz létre, „a hangsúly a történelem tanulásáról áttevődik a történelem megszerkesztésére” (Keszeg Vilmos). A kötet esetelemzéseken keresztül a nagy történelem melletti „rólunk szóló történelem” (*histoire à soi* – Alban Bensa, Daniel Fabre), a hivatalos történelem és helytörténetírás mellett élő lokális történelem szövegtípusát, a narratívaalkotás gesztusait tárja fel és értelmezi. Öt szerző önálló kutatásán alapul hat tanulmány is

interjú vezet fel a források közlését. Szilágyság, Mezőség és Aranyosszék lokális közösségeinek sajátos narratív emlékezési alakzatairól kapunk átfogó képet.

Vajda András bevezető írása a falutörténetek szerzőiről, forrásairól, médiumairól, a szerzők kultúrafelfogásáról nyújt elemzést, illetve a helyi hagyománynak a lokális történelmekben játszott szerepét kutatja. A falutörténetekről általános megállapításokat fogalmaz meg: a falutörténet az akkulturáció terméke, az örökségesítés szándékával készül; az írók a helyi közösség tagjai, akik a kommunikatív emlékezetről leválasztva a kulturális emlékezet részévé teszik a helyi hagyományokat, illetve feltalálnak helyi hagyományt: közeli települések vagy régiók hagyományát kompilálják; az internet a másolás, másolatok, hamisítások terjedését segíti elő.

A szerző egy másik tanulmányában két Maros menti település (Sáromberke és Marossárpatak) lokális történelmeit, falumonográfiáit elemzi. A következtetéseiben kitér arra, hogy a közösség számára nemcsak a megnevesített/megjelenített személy bír jelentőséggel, hanem a történelemíró személye is (mint ahogy a hivatalos tudomány esetében is felmerül, ki a legitim beszélő, ki beszélhet a lokalitásról), a múlt birtokbavétele pedig folyamatos (a szövegek kiegészítik, átfedik egymást, de konfliktusba is keverednek). Háromféle technikát azonosít be Vajda András: 1. a helytörténész igyekszik külső szempontok szerint értelmezni a helyi valóságot; vagy ellenkezőleg 2. a történeti adatokat domesztikálja, perszonalizálja; illetve 3. a történetmondás ritualizált formát ölt, az írás nem (csak) megőrökíti, hanem előadja a lokális történelmet.

Öt szerző hat kéziratoss történelme követi a tanulmányt.

Nagy Réka egy szerző (Szabó Miklós) egy szilágysági településről (Szilagybagos) írott szövegeit elemzi és közli. A helytörténész az elérhető helyi források mellett a vármegye-monográfiából dolgozott. Felvállalta a helyről való tudás megszerkesztésének feladatát, illetve forgalmazását, közvetítését a közösség tagjai számára. Az épületek (kiemelten a templom) története mint a múlt tanúi jelentették a megőrzésre méltó tudást, emellett a családtörténetek, a helyi értelmiségi biográfiák vizsgálata, a névjegyzékek mint a társadalom megőrkítéské válta meghatározóvá Szabó Miklós helytörténete számára. Történelem, lokális történelem, családtörténet és személyes történelem kapcsolódnak össze munkájában.

A melléklet biográfiai adatokat, a kéziratok jegyzékét, a helytörténeti munkák és kéziratoss verseskötetek elő- és utószavait, tartalomjegyzékeit, illetve a *Néprege* elbeszélő költeményt és válogatott versek átiratait közli.

Fodor Attila egy aranyosszéki egyházközségi monográfiát vizsgál. Gombási János lelkész terjedelmes monográfiáját az Aranyosrákosról, a faluról és unitárius egyházközségéről írta (1956–1970 között). Forrásként Orbán Balázs munkája, illetve a helyi néphagyományok szolgáltak. A jegyzőkönyvi forrásokat szelektíven használta a szerző, emellett biográfiák (17 lelkészé), névlisták (értelmiségiek) képezték a forrásait. A történelemszervezésben a kronológiát érvényesítette.

A tanulmányt az átiratban közölt monográfia válogatott részleteit tartalmazó melléklet követi.

Kiss Lehel Kovács Márton szásznyíresi autodidakta költőről és verses legendájáról írt tanulmányt. A formai követelményeket nem uraló vagy nem követő költő a mondanivalónak vetette alá az „egy-ültében” írt verseit. Meghatározó volt a helytörténet iránti érdeklődése. Hatott rá a falu lelkipásztora, a történelmi olvasmányok, a népi-nemzeti költők és írók, de – és ez is figyelemreméltó – a televízió is. *Csaba és Benedek története. Bándó-völgyi rege* című elbeszélő költeményében a falu keletkezéstörténetét (is) megírta, több mint 500 strófában. A lap hosszúsága, mérete is befolyásolta a terjedelmet, strófaszervezetet – ha hosszú volt a sor, elvett, ha rövid, megtoldotta. Epikus keretként a gyermekkori emlékek, élmények, az olvasmányélmények szolgálnak, az alkalmazott verstípusok (életkép, elégia, köszöntő stb.) változatosak.

A tanulmányt kiegészíti az olvasó és verselő emberrel készített beszélgetés. Az életútinterjú az autodidakta költőnek a versekről, versírásról, a személyes világáról szóló vallomásait tartalmazza.

Az interjút követő mellékletben található a „hosszú vers”.

A kötet cím teoretikus magyarázatát is nyújtja Keszeg Vilmos kötetzáró, elméleti igénnyel született összegzése. Eszerint a lokális emlékezet alakzatai: a lokális történelmek. Az elméleti-módszertani keret alkalmazása impozáns adatmennyiségben, aranyosszéki fókusszal történik. A következő forrástípusokat vizsgálja a szerző: 1. toronygombíratok (a múlt iránti érdeklődésre ezek a szerző legkorábbi forrásai), 2. egyházmegyei és egyházkerületi monográfiák, 3. közigazgatási egységek monográfiái (Orbán Balázs aranyosszéki kutatásai), 4. tananyagként kidolgozott és oktatott régió- és településtörténelmek, 5. településmonográfiák.

Ahogy a szerzőtől már megszokhattuk, alapos elemzés után téziseit összefoglalva közli. A bemutatott változatos forrásokban közös a lokális múlt iránti érdeklődés, a lokális történelem megszerkesztésének igénye. Megállapításai: 1. a tér felfedezését a múltba/időbe helyezésük követi; 2. a lokális történelmek a történeti mélységet építik fel, a *longue durée* (Fernand Braudel) kinyújtását valósítják meg, az elődökre vonatkozó tudás a társadalom patrimoniumává alakulva csoportidentitást termel; 3. a lokális történelmek a helyi múltat korszakokra bontják, sorsfordító eseményeket azonosítanak be, a korszakokat helyi eseményekkel töltik fel, helyi szereplőkkel népesítik be; 4. ezzel az eljárással a történelem használatba vétele történik meg, a rituális műhasználat a generációk viszonyát (korszakok szolidaritását) és a kortársi kapcsolatokat szervezik; 5. a történelem letétbe helyezése, „házasítása” történik meg; 6. a szerzők helyi specialisták (betolakodók, autodidakták), kialakítják a történelemírás helyi műhelyeit, műveik naiv tudományosság kategóriájába tartoznak; a múlt ismerőjét a lokális társadalom specialistaként kontextualizálja; 7. a szakirodalom helyi használatba kerül, kapcsolatba lép a helyi szóhadományjal; 8. a helyi társadalom tagjainak, a biografikus narratívumaiknak a történelemben való szerepeltetése révén a történelem perszonalifikálódik.

A kötethez tartozó DVD-melléklet kiegészíti a tanulmányok mellékleteiben átiratban közölt és/vagy válogatott forrást. Vajda András, Nagy Réka és Fodor Attila gyűjtései (hét autodidakta szerző munkája) teljes terjedelemben, szkennelt változatban szerepel rajta.

A tanulmányok és szövegek meggyőzően illusztrálják a homo scribens/narrans habitusát, motívációit, szerepét, emócióit, a lokális történelmek helyi funkcióit, a közösségek és a régiók, a nemzeti és globális világ közötti viszonyokat. Meggyőző és általános képet nyújtanak arról is, hogy az emberek/aktorok hogyan használják a kultúrát, hogyan beszélnek a kultúráról, a kultúrát használó és alakító embert teszik láthatóvá.

A hasonló elméleti keret, a szerkesztő munkásságára való hivatkozás egy sajátos narratívakutató műhely létét igazolja. Etnológiai és társadalomtörténeti kutatások iskolaalapító törekvései nyomán – Hermann Bausinger, Jan Assmann, François Hartog, Maurice Halbwachs, Pierre Nora, Arjun Appadurai, Martin Lyons – a budapesti egyéniségkutató iskola mellett meg- és elkerülhetetlenül egy markáns kolozsvári iskola látszik körvonalazódni.

Berta Péter: Fogyasztás, hírnév, politika. Az erdélyi gábor romák presztízsgazdasága. Budapest, MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 2014. 728 p.

Bali János

Impozáns kötettel jelentkezett Berta Péter, aki mintegy másfél évtizedes, összesen több mint 32 hónapos, többhelyszíni terepmunkája eredményeként igyekezett feltárni az erdélyi gábor romák,

---

Ethnographia

A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata

---

128. évfolyam

2017

4. szám

Folyóiratunk az MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottsága
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelenik meg

nka

ISSN 0014-1798

Felelős szerkesztő: Viga Gyula [Editor: Gyula Viga]

Felelős kiadó: Bodó Sándor, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke

[Published by: Sándor Bodó, President of the Hungarian Ethnographical Society]

Fordító: Gulyás Judit [Translator: Judit Gulyás]

Szerkesztő munkatársai: Báti Anikó, Juhász Katalin

[Copy editor: Anikó Báti, Katalin Juhász]

A borítót tervezte: Szilágyi Levente [Cover design: Levente Szilágyi]

Nyomdai előkészítő: Mahmoudi-Komor Judit [Printing & Publishing: Judit Mahmoudi-Komor]

Nyomta a Kapitális Nyomda [Printed in Kapitális Nyomda]

Felelős vezető: Kapusi József [Managing Director: József Kapusi]

1000 Ft